

www.vigorclius.be

Inhoud

Inleiding	2
Prostitutie in de late middeleeuwen (eind 14 ^e - begin 16 ^e eeuw)	2
Prostitutie in de late middeleeuwen :	2
Prostitutie in Brugge in de late middeleeuwen.....	3
Prostitutie in de vroegmoderne tijd (16 ^e - eind 18 ^e eeuw)	7
Prostitutie in de nieuwe tijd:	7
Prostitutie in Brugge in de nieuwe tijd.....	7
Prostitutie in de nieuwste tijd (eind 18e eeuw –nu).....	10
Prostitutie in Brugge van de vroege 18de eeuw tot na de Tweede Wereldoorlog	10
Prostitutie in Brugge na de Tweede Wereldoorlog: een cijferanalyse	14
Besluit.....	18
Bronnen	20

Inleiding

Prostitutie was tijdens de late middeleeuwen een wijdverspreid fenomeen in de Brugse binnenstad. Met meer dan 50 bordelen en tot wel 180 prostituees waren de lichte zeden alomtegenwoordig. Ook de eeuwen nadien was prostitutie steeds in meer of mindere mate aanwezig in het straatbeeld. Deze constante aanwezigheid van prostitutie staat echter in schril contrast met de situatie vandaag, waarbij geen zichtbare prostitutie meer te zien is in de binnenstad. Naar aanleiding van deze interessante evolutie gaf het Brugsch Handelsblad de opdracht aan historisch onderzoeksbureau Vigor Clius een schets te maken van de evolutie van de prostitutie in Brugge, met focus op de recente geschiedenis.

Prostitutie in de late middeleeuwen (eind 14^e- begin 16^e eeuw)

Prostitutie in de late middeleeuwen :

Prostitutie, het oudste beroep ter wereld, werd gezien als een noodzakelijk kwaad, waardoor er een zekere tolerantie was. De oorsprong van deze houding vinden we terug bij kerkvader Augustinus (354-430) en werd later overgenomen door Thomas van Aquino (1225-1274). Prostituees of 'lichte wivekens' werden gezien als nodig om de gevestigde seksuele relatiepatronen niet in gevaar te brengen, zodat de sociale orde niet verstoord werd. Het huwelijk was de norm en iedereen die daar niet aan voldeed, vormde een bedreiging voor de seksuele integriteit van de maatschappij. Om dit op te vangen werd prostitutie gedoogd als een manier om erger kwaad te voorkomen zoals overspel, verkrachting en vooral sodomie (homofilie, de 'onnoembare zonde'). Immers, in de laatmiddeleeuwse maatschappij waren veel mannen en vrouwen uitgesloten van legitieme seksualiteit via het huwelijk. Door de hoge economische drempel die met het huwelijk gepaard ging (hoge bruidsschat voor de vrouw en vereiste financiële onafhankelijkheid voor de man) waren er veel vrijgezellen in de maatschappij, (tijdelijk) uitgesloten van het huwelijk. Jonge mannen voelden hierbij een sterke concurrentie van oudere mannen die voor de vrouwen vaak aantrekkelijker waren, gezien het feit dat zij reeds een zeker kapitaal verworven hadden. Daarnaast huwden de mannen pas op late leeftijd (eind de twintig) met jonge bruiden. De laatmiddeleeuwse man huwde dus laat of helemaal niet en was dus voor een deel van zijn seksueel actief leven aangewezen op 'verboden seks' om zijn behoeften te bevredigen, aangezien hij geen toegang had tot de geoorloofde seksualiteit. Voor alleenstaande vrouwen kon prostitutie dan weer een financiële steun zijn ter vervanging van een huwelijk. Het gedoogbeleid, dat werd uitgetekend door de meer gegoeden uit de maatschappij, een sociale groep die we quasi kunnen gelijkstellen met de concurrentie van de jonge mannen op de huwelijksmarkt, namelijk een groep uit de toplaag van de maatschappij die naast een zekere welvaart ook de politieke macht in handen had, kan dus inderdaad uit een bezorgdheid omwille van de dochters, echtgenotes of weduwen uit hun sociale klasse zijn uitgetekend. Dat deze vrees niet ongegrond was blijkt ook uit het onderzoek van Rossiaud naar groepsverkrachtingen, uitgevoerd door deze groep van ongehuwde jonge mannen..

Alleenstaande mannen brachten dus frequent een bezoek aan herbergen, stoven¹ en bordelen waar prostituees te vinden waren. Dit met namen voor Brugge als 'in den Helm' in de Strostraat, de Stoof in de Rodestraat, 'in 't Hol' in 't Hoogste van Brugge, 'ter Rooder deure' in de Hoedenmakersstraat en 'in de Rooze' in de Moerstraat. Naast door het gedoogbeleid aanvaarde overwegend jonge vrijgezellen, werden de bordelen ook gefrequentieerd door quasi alle lagen van de maatschappij, gehuwde mannen en geestelijken inclusief. Belangrijk voor de prostitutie in Brugge waren tevens de vreemde handelaren : Genuezen, Venetianen en Biskajers. Een frequent bordeelbezoeker was graaf Lodewijk van Male (1330-1384) die hier zelfs soa's aan overhield.

Echter: de prostituee zelf, ook wel 'hoer / putain' of 'ledige / lichte vrouw' genoemd, werd misprezen, was een zondares aan de zelfkant van de maatschappij. Deze meisjes van lichte zeden hadden een onzekere rechtspositie : ze konden niet in eigen naam optreden in een rechtszaak, hadden geen verhaal tegen verkrachting of diefstal en konden niet erven. Daarnaast werden ze veelal uit het gewone sociale leven geweerd, door oa. aanwezigheidsverboden. Veel prostituees gebruikten een beroepsnaam, de enige naam die in gerechtelijke documenten wordt teruggevonden. Namen als 'grote dicke Marie', 'het stoofwif metten mammen' (borsten) en 'hoer Lysken'.

Prostitutie in Brugge in de late middeleeuwen

Prostitutie was in Brugge wijdverspreid in de late Middeleeuwen. Leidende literatuur voor deze periode is het werk van Guy Dupont. Prostitutie, wat als een licht zedenmisdrijf werd beschouwd, duikt in Vlaanderen voor het eerst op in rechtsbronnen in de 14^e eeuw. Dit gebeurde in gemeentelijke voorgeboden, in Brugge "hallegeboden"² genoemd. Zo vinden we in 1450 een veroordeling tot een boete terug van een uitbater van een badstoof en een verordening uit 1491 die het 's nachts tippelen in het commerciële hart van Brugge verbodt. In Brugge was er voorts een gedoogbeleid. Bordeelexploitanten (met namen als Dove Nele, Myne Sgeests en Bleke Perone) betaalden een als boete vermomde taks in ruil voor het gedoogbeleid van de stad. Prostitutie zelf werd niet belast.

AANTAL : In de late middeleeuwen telde Brugge ongeveer 35.000 inwoners en telde gemiddeld 112 prostituees of 1 op 312 inwoners. Op haar hoogdagen rond 1400 ging het om 180 prostituees, tewerkgesteld in om en bij de 50 bordelen. Het aantal prostituees en dus de betaalde liefde, liep parallel met de economische welvaart van de stad. Toegenomen koopkracht bevorderde immers bordeelbezoek. Daarnaast zorgden kortstondige gebeurtenissen voor een opflakking van het aantal prostituees. Blijde intredes, riddertornooien en vorstelijke huwelijken waren aanleiding voor grote publieke feestelijkheden met een grote vraag naar werelds vertier. Zo waren er een maand lang feestpartijen en alomtegenwoordigheid van prostitutie in 1398 bij de Blijde Inkomst van hertog Filips de Stoute. Ook de bijeenkomsten van de Ridderorde van het Gulden Vlies, door Filips de Goede in 1430 opgericht, zorgden voor een opflakking van aards vertier in de stad. De verzwakking van de positie van Brugge in de wereldhandel, zeker vanaf eind 15^e eeuw, zorgde voor een vertrek van vreemde kooplui en in hun kielzog van prostituees.

---

¹ Een gemengde badstoof (of badhuis) was oorspronkelijk bedoeld als badgelegenheid (voor de stedelingen die niet over een bad beschikten) maar functioneerde in de Bourgondische tijd vaak als verkapt bordeel.

² Het waren bekendmakingen van de stadsmagistraat afgekondigd vanaf het balkon van de halle

-LOCATIE : Er was niet één door de overheid opgelegde buurt voor prostitutie in Brugge, maar eerder een spreiding over de hele stad. De bordelen en stoven concentreerden zich tot het midden van de 15e eeuw echter veelal in de rijkere buurten, in de nabijheid van straten waar vreemde kooplieden hun natiehuizen hadden en zaken deden. Vanaf het einde van de 15^e eeuw is er een meer egale verspreiding. Door het achteruitgaan van de havenfunctie van Brugge en in haar kielzog het vertrek van de vreemde kooplui, verdween de prostitutieconcentratie rond vreemde handelsbuurten wat.
→Ondanks een grote geografische spreiding vallen enkele buurten op door hun hoge concentratie aan bordelen en badstoven.

EEN TOP DRIE van locaties tss 1385 – 1515 (DUPONT)

1)-Een dominantie van het Sint-Niklaas Zestendeel (hoogtepunt 1^e helft 15^e eeuw - 49% van de bordelen tussen 1385 en 1515), met focus op wat vandaag overeenkomt met de wijk **Sint-Gillis**. De belangrijkste prostitutiebuurt lag tussen de Sint Gilliskerk en de Sint-Jorisstraat (Schrijversstraat, Jan Miraelstraat, Hoedenmakersstraat, Gistelhof en maagdendal³). Rond 1400 vinden we 60% van de bordelen rond het nu verdwenen klooster van de Augustijnen aan de Augustijnenrei/ Hoedenmakersstraat in het Sint-Niklaaszestendeel, dicht bij de havenfaciliteiten aan de Lange rei, Spiegelrei en Kraanrei en de inplanting van de Spaanse wijk (huidige Spanjaardsstraat/ Biskajerplein) en andere handelshuizen van buitenlandse naties.

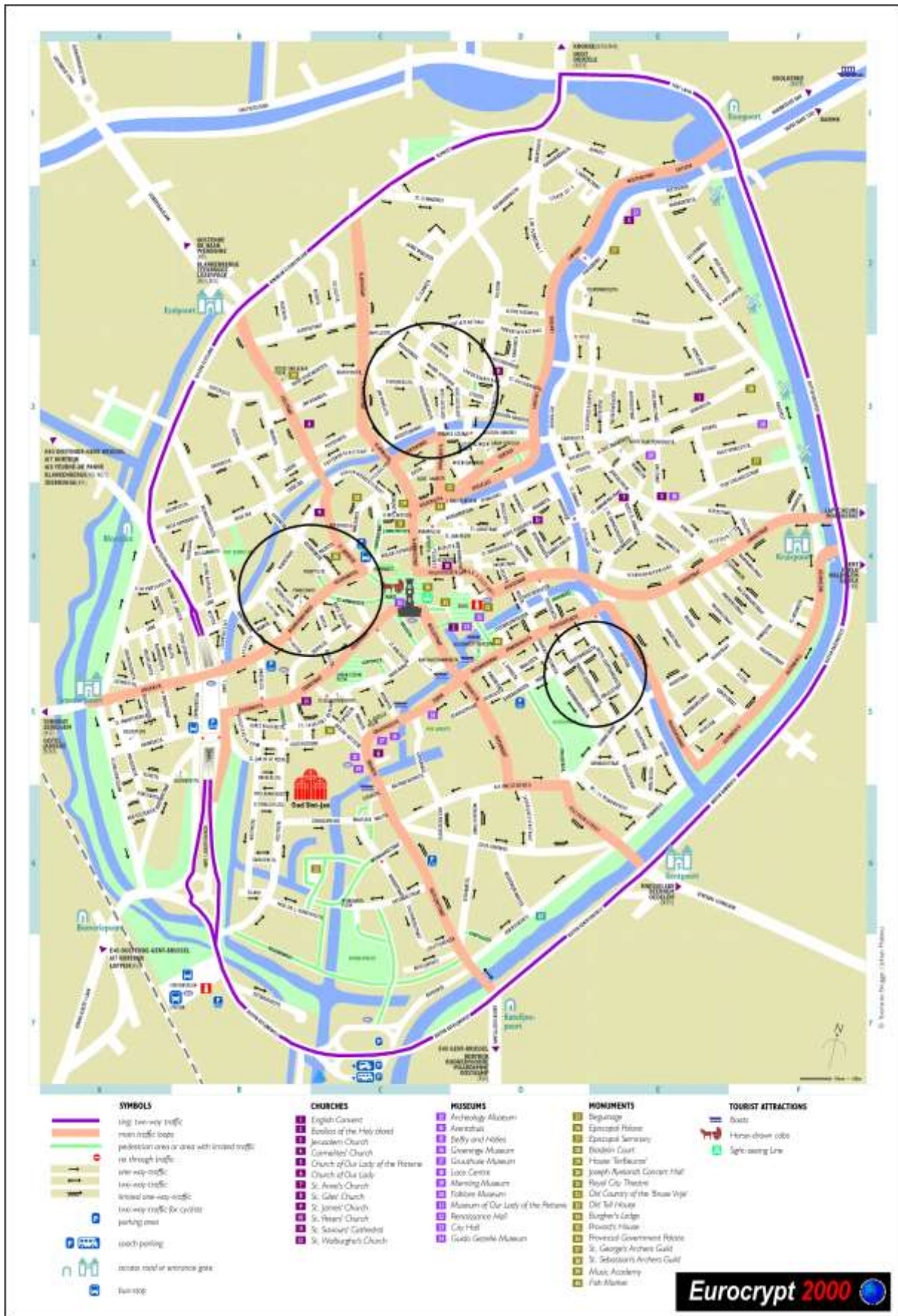
2)een gestage groei van het Sint-Jakobs Zestendeel (hoogtepunt in 2^e helft 15^e eeuw – 16% van de bordelen tussen 1385-1515), met wat vandaag overeenkomt met de buurt tussen het **centrum-markt en Ezelstraat kwartier**. Prostitutie geconcentreerd in de straatjes rond de as Smedenstraat, Noordzandstraat-Geldmuntstraat. Vooral veel bordelen in de buurt van het Prinsenhof, met de Moerstraat op kop. Bordelen als 'het Hertkin', de 'papegay' en ' het boomkin'.

3)Sint-Donaas Zestendeel, in het zuidoosten van de stad - vandaag het **Langestraat kwartier** (12% van de bordelen tussen 1385-1515). De hete buurt bevond zich rond de Zwarte en Witte Leertouwerstraat in de schaduw van het huidige Koningin Astridpark, destijds een Franciscanenklooster. Een buurt waar Biskajers en Castillianen thuis waren.

-EIGENAARS : De bordelen waren voor 75% in handen van mannen, een groot deel van hen behoorde tot de bestuurlijke en financiële elite. De exploitatie zelf was voor 85% in handen van vrouwen.

---

³ t Maagdendal moet dus een ironische naam geweest zijn voor een straat die in werkelijkheid allesbehalve een maagdelijke reputatie had in het middeleeuwse Brugge.

Belangrijkste prostitutiezones in de Bourgondische periode (1385-1515)

Een gemengde badstoof. Miniatuur geschilderd in 1470 door de in Brugge werkzame Philippe de Mazerolles in Valerius Maximus, *Facta et dicta memorabilia*, vervaardigd voor Antoon van Bourgondië, Berlijn, Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz, depot Breslau, 2, Bd, 2, f. 244

Prostitutie in de vroegmoderne tijd (16^e - eind 18^e eeuw)

Prostitutie in de nieuwe tijd:

In de laatste decennia van de 15e eeuw kwam er in veel Europese steden een einde aan de zienswijze dat prostitutie een noodzakelijk kwaad is. De perceptie tegenover prostitutie veranderde bij brede lagen van de bevolking, mede onder invloed van reformatische stromingen. Bordelen werden vanaf dan als oorden van ontucht beschouwd. Tijdens de vroegmoderne tijd wisselden perioden van repressie en tolerantie zich af. Ondanks de criminalisering en het verdwijnen van de prostitutie in de schemerzone van de illegaliteit, werd de omvang daarom niet minder en kenden de grootsteden nog steeds menig bordeel.

Prostitutie in Brugge in de nieuwe tijd

De prostitutie kende sinds het einde van de 15e eeuw een meer egale verspreiding. Door het achteruitgaan van de havenfunctie van Brugge en in haar kielzog het vertrek van de vreemde kooplui, verdween de prostitutieconcentratie rond vreemde handelsbuurten en spreidde ze zich uit over de stad. Na de gouden eeuw van Brugge verloor de stad een aanzienlijk deel van haar populatie. De prostitutie werd dan ook teruggebracht tot het niveau waaraan de lokale stedelijke- en plattelandsbevolking een behoefte had. Hoewel dat tolerantie op het einde van de 15^e eeuw tolerantie had plaatsgemaakt voor repressie, was er in de 16^e en 17^e eeuw terug een zekere tolerantie tegenover prostitutie. Voor deze periode zijn dan ook nauwelijks veroordelingen terug te vinden. Prostitutie werd in deze periodes terug gezien als een noodzakelijk kwaad. In (vooral de 2^e helft van) de 18^e eeuw veranderde de tolerantie in Brugge naar een periode van repressie van prostitutie. Repressie stond vaak in relatie met de prostitutie die te opzichtig was geworden, teveel aanwezig was in het straatbeeld om het nog te gedogen. Desondanks een strenger optreden, was dit beleid er vooral op gericht de prostitutie te reguleren door oa het afschermen van bepaalde buurten, niet om ze af te schaffen. Samenvattend kunnen we stellen dat in de vroegmoderne tijd de prostitutie in Brugge het meeste van de tijd gezien werd als een noodzakelijk kwaad, dat echter getolereerd, maar ook wel gecontroleerd moest worden. (Mechant)

-LOCATIE. Dupont beschreef in de late middeleeuwen grote concentraties in het noorden en het zuidwesten van de stad. Op het einde van de 18e eeuw werden zowel het noorden, het zuidwesten als het centrum van de stad gekenmerkt door een grote concentratie aan bordelen en/of tippelplaatsen. Een nieuw prostitutiegebied was bovendien gelegen aan de Ezelpoort. Aangezien de prostitutiesector zeer mobiel was en snel inspeelde op veranderende situaties konden zo vlot nieuwe prostitutiebuurten ontstaan en oude verdwijnen. Eind 18^e eeuw kende Brugge vier zones waar prostitutie in grote mate voorkwam.

1) Een eerste groot prostitutiegebied was gelegen aan 't Zand. Hierbij kende voornamelijk 'het Giststraatje' een groot aantal bordelen, met bordelen als 'De kleinen Roobaert' en 'Het huis van Guillaume De Vos'

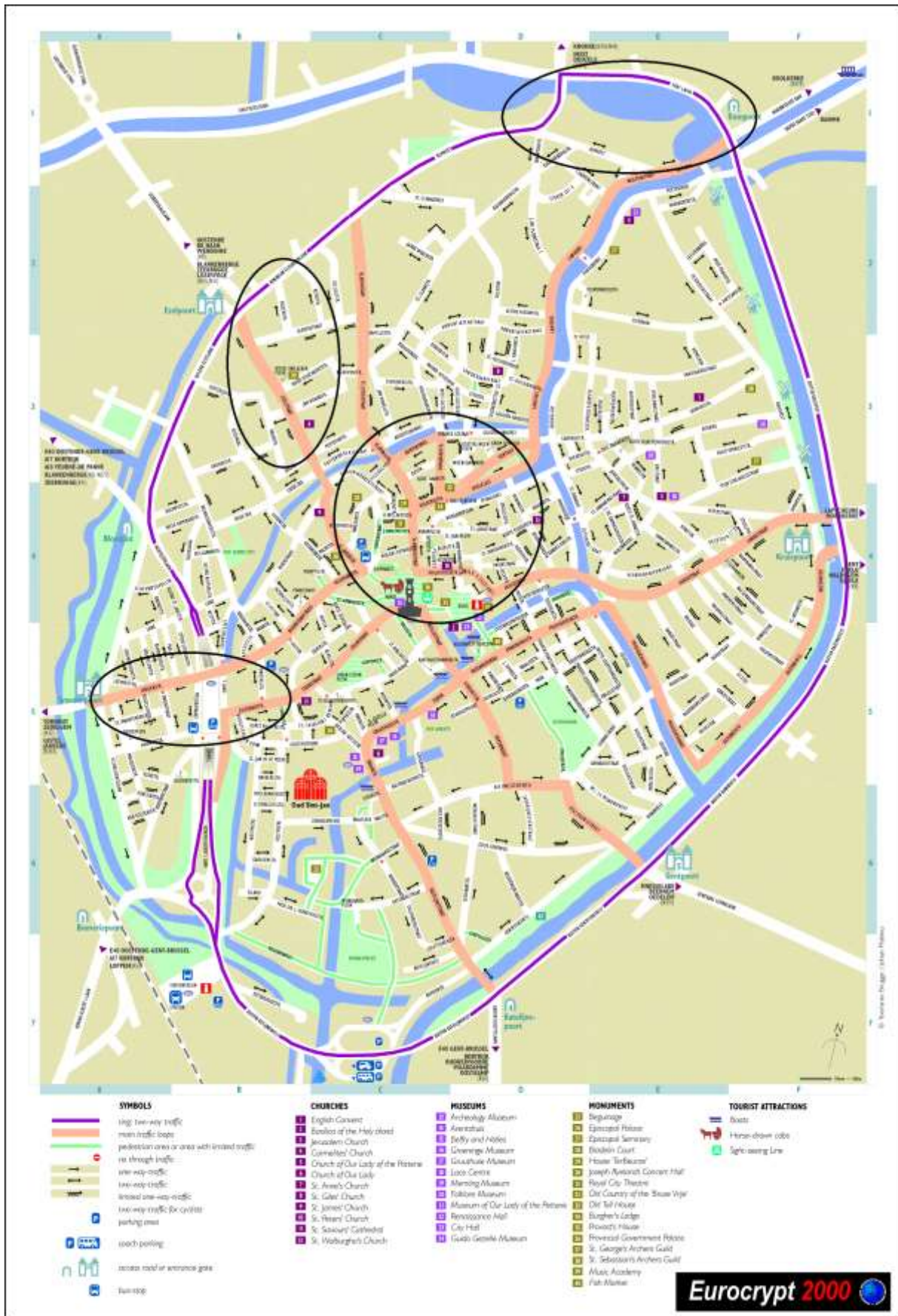
2 Een tweede groot prostitutiegebied bevond zich in de buurt van de Ezelpoort en de Ezelstraat, met namen als 'De Neptunus' en 'de Hovrard'.

3) Een derde groot gebied bevond zich in het uiterste noorden van de stad aan Fort Lapin. Dat hier bordelen gelegen waren, hoeft niet te verwonderen aangezien hier veel soldaten en matrozen actief waren. Een deel van de soldatenbuurt was in dit gebied gelegen, alsook kwamen heel wat schepen aan de nabijgelegen Dampoort aan. Processtukken beschrijven veel vrouwen die werden gearresteerd in deze buurt. Bovendien bevonden de gearresteerde vrouwen zich niet enkel in de militaire kantine of in de bordelen in deze regio, maar ook werden ze vaak gearresteerd terwijl ze tippelden in de straten rondom de kazerne en reien.

4) Een vierde groot prostitutiegebied in Brugge was gelegen in het centrum van de stad. Dit gebied kan nog verder opgesplitst worden in een noordelijk gebied en een zuidelijk gebied. Het noordelijke gebied is gelegen rond St. Gillis, het zuidelijke rond de Eiermarkt en de Burg. Over het noordelijke gebied is geweten dat de bordelen zich bevonden in de straatjes rond de kerk van St. Gillis en dat er bovendien heel wat getippeld werd in deze buurt. Op de huidige Gouden- Handrei en aan de Langerei werden zo een groot aantal prostituees gearresteerd. Over het zuidelijke deel kan vermoed worden dat zich hier enkele luxueuzere bordelen bevonden. 'Het huis van Jacobus Malfeyt' stond zo bekend als een bordeel dat zich bevond in een luxueus herenhuis. (Cackebeke)

-HERKOMST : Uit onderzoek blijkt dat op het einde van de 18^e eeuw 92% van de prostituees afkomstig was uit de Nederlanden, waarbij 42% uit Brugge zelf.

Prostitutiezones in de stad Brugge in de periode 1780-1784

Prostitutie in de nieuwste tijd (eind 18e eeuw – nu)

Prostitutie in Brugge van de vroege 18de eeuw tot na de Tweede Wereldoorlog

De Napoleontische periode betekende voor de prostitutie een systeem van reglementering, eerder dan een systeem van repressie of segregatie zoals veelal in de eeuwen daarvoor. Het zogenaamde “Maison de Tolérance” werd ingevoerd en in deze vaste, gekende en gemachtigde woningen konden de prostituees hun beroep uitoefenen. Ook moesten de publieke vrouwen in Gent bijvoorbeeld zich laten registreren in een zogenaamd “Hoerenboek” en moesten ze zich om de 10 dagen medisch laten keuren. De politiek van de nationale overheid om via reglementering de prostitutie aan banden te leggen werd ook doorgezet tijdens de Hollandse periode. In het prille Belgische koninkrijk echter werden reeds alle bevoegdheden inzake prostitutie doorgeschoven naar de colleges van burgemeester en schepenen. De stedelijke reglementen die in de jaren daarvoor waren ingevoerd werden ook op nationaal vlak volledig gelegaliseerd door het artikel 96 van de gemeentewet van 30 maart 1836. De verschillende colleges konden dan ook kiezen naar eigen goeddunken of er een politiereglement kwam voor hun gemeentes. De meeste gemeentes, en dan vooral die gemeentes met een aanzienlijk aantal prostituees kozen voor een systeem van reglementering en probeerden vooral omwille van hygiënisch redenen de prostitutie in te perken en te controleren. Andere steden hielden het bij het registreren van hun meisjes van lichte zeden en tot geneeskundig toezicht. Deze situatie zorgde ervoor dat de gemeentes dus elk een eigen koers gingen varen aangaande prostitutie en dat er qua reglementering in België nooit absolute uniformiteit zou zijn. Specifiek voor Brugge werd een eerste reglement op de prostitutie ingevoerd op 8 juli 1839 en een tweede volgde op 25 november 1871 met amendementen uit 1872 en 1884.

Voor wat betreft de demografische gegevens van de prostituees te Brugge in de 19de en vroege 20ste eeuw bogen we ons vooral op de studie van Israël Mertens uit 1981. Hier wordt een onderscheid gemaakt tussen vrouwen die officieel gekend stonden als prostituee en dan ook ingeschreven waren in een “Inschrijvingsregister” en dames die oorspronkelijk vanuit de clandestiniteit werkten en bij de Brugse zedenpolitie gekend stonden door vragenlijsten, de “feuilles d’interrogatoire”. Een eerste vaststelling hieruit is dat de vrouwen die zich prostitueerden in deze periode uitsluitend kwamen uit de vruchtbare leeftijdsklassen (tussen 15 en 54 jaar), met het grootste deel afkomstig uit de klassen tussen 20 en 24 jaar. Opvallend is dat de groep vrouwen van erg jonge leeftijd, tussen de 15 en 19 jaar bijna een vijfde uitmaakt van de groep zogenaamde “klandestienen”, de vrouwen die dus niet officieel geregistreerd stonden. Ook maken de oudere vrouwen (boven de 40 jaar) hier een aanzienlijk deel uit van deze groep. Bij de officieel gekende prostituees maakt deze leeftijdsgroep nog geen anderhalve procent uit. Ongehuwde vrouwen vormden het grootste deel van de groep Brugse prostituees, maar desondanks was reeds bijna 40 procent van deze vrouwen voor hun registratie bevallen van tenminste 1 kind. Ook gescheiden vrouwen in de leeftijdscategorie tussen 20 en 40 jaar waren sterk vertegenwoordigd. Een andere conclusie die wordt gemaakt is dat de officiële groep prostituees eerder veraf recruteerde. Zo kwam aan in de jaren '70 en '80 van de 19de eeuw zelfs zowat 1 op drie prostituees in deze groep uit Frankrijk en slechts 17 procent uit West-Vlaanderen. Dit terwijl de “klandestienen” eerder van binnen de regio, d.w.z. binnen West-Vlaanderen kwamen. De vaak erg jonge meisjes en oudere vrouwen die de hoofdmoot van de klandestienen uitmaakten

konden vaak niet, zoals de vrouwen van middelbare leeftijd die vooral bij de officiële prostituees te vinden waren, op eigen benen staan, hun streek verlaten en elders hun heil gaan zoeken. We moeten hierbij ook opmerken dat de vrouwen die zich gingen prostitueren, zowel clandestien als officieel, deze keuze vaak hadden moeten nemen als laatste redmiddel. Het betreft erg vaak vrouwen, die uit armtierige gezinssituaties kwamen, die geen opleiding hadden genoten, die zwanger waren geweest van een onwettig kind of die in hun jongere jaren in de criminaliteit waren verzeild geraakt. Ze konden met moeite op eigen benen staan en overleven was hun hoofddoel. Het was dan ook niet uitzonderlijk dat veel prostituees, opgejaagd door lokale autoriteiten of door een crimineel milieu, zich van stad naar stad, van bordeel naar bordeel moesten verplaatsen om toch maar te proberen rond te komen. We moeten hierbij ook vermelden dat vooral het laatste kwart van de 19de eeuw een enorme economische terugval betekende voor veel arbeiders in de steden, de arbeidersvrouwen droegen hier ook de gevolgen van. Het was op demografisch en economisch vlak een rampzalige periode en het aantal vrouwen dat de prostitutie aangreep als laatste redmiddel was niet meer bij te houden.

Het bovenvermelde reglement van ontucht van november 1871 deelde de huizen in Brugge waar prostitutie werd gedoogd op in twee categorieën:

Eigenlijke prostitutiehuizen ("Maisons de prostitution"). Hier woonden de prostituees ook.

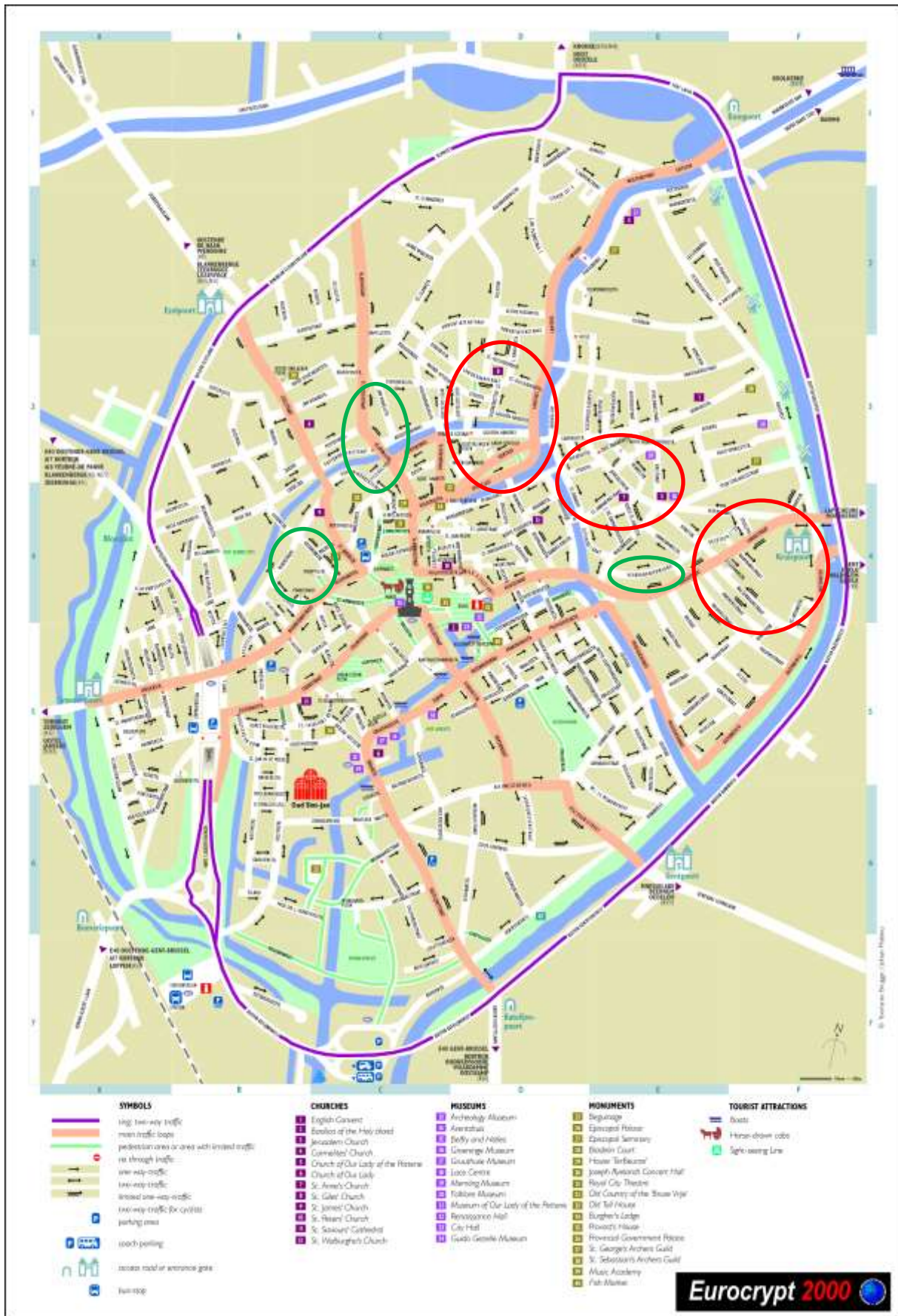
Rendez-vous of Pashuizen ("Maisons de rendez-vous ou de passe"). Hier kwamen prostituees die afzonderlijk werkten hun job uitoefenen.

Maar de echte hoofdbrok van de prostitutieactiviteiten ging toch door in de clandestiene bordelen. Er waren er in Brugge veel meer te vinden dan de officieel getolereerde en waren deze verspreid doorheen de hele stad. Het Langestraatkwartier, toendertijd een armere volksbuurt, kenmerkte zich wel door een grotere concentratie van prostituees in deze buurt dan in andere. Zo waren er in Langestraat, de Vuldersstraat, de Ooievaarstraat en de Peperstraat telkens twee of meer clandestiene bordelen te vinden. Verklarende factor hierbij is zeker ook dat de eerder vermelde kazernes van het leger in Brugge voor infanterie en cavalerie zich hier bevonden. Zo was het aantal garnizoenleden in deze kazerne in de periode tussen 1865 en 1882 gestegen tot 1200 man. Een aanzienlijk aantal op een bevolking van amper 45000 mensen. Naast dit kwartier bevindt zich de Sint-Annaparochie, zowat het armste stadsgedeelte, waar het grootste deel van het Brugse proletariaat in verkrotte omstandigheden opeen leefde. In deze twee wijken, samen met de volksbuurt Sint-Gillis bevonden zich de meeste volkse clandestiene bordelen (Molenmeers, Carmersstraat, Spiegelrei,...). De getolereerde bordelen stonden hoger in aanzien en vestigden zich dan ook in de meer gerespecteerde stadsdelen (Prinsenhof, Jan Miraelstraat, Geerwijnstraat, Verbrand Nieuwland, Grauwwerkersstraat,...). Doordat de clandestiene bordelen echter een enorme boost kenden in de 19de eeuw was het onvermijdelijk dat beide types van bordeel vaak in dezelfde straten te vinden waren. Uit de laagste volksbuurten zoals rond de Langestraat bleven de gedoogde bordelen wel weg en hadden de clandestienen een absoluut monopolie.

Tijdens de laatste decennia van de 19de eeuw en de eerste van de 20ste eeuw werden de gemeentelijke regelgevingen rond prostitutie in Brugge nog een aantal keer aangepast (in 1884, 1920 en 1939). Regulering van de prostitutie bleef de hoofdzaak, maar door de aanpassingen van de regelgevingen en de strenge implementatie hiervan, kreeg de houding van de gemeentelijke overheid jegens prostitutie een sterk abolitionistisch kantje. Tegen clandestiene huizen werd erg

repressief opgetreden naarmate de 19de eeuw op zijn einde liep en in 1939 werden zelfs alle bordelen afgeschaft. Prostitutie op zich was niet strafbaar, maar het was niet langer toegelaten voor derde partijen om er van te profiteren. Door de Duitse bezetter werden de lokale wetgevingen wel sterk aangepast tijdens beide wereldoorlogen, zo werd tijdens WO II de wetgeving van 1939 afgeschaft. Hun hoordzorg was dat hun soldaten hun seksuele lusten konden botvieren in een omgeving die vrij was van ziektes. Ook was de bezetter ervan overtuigd dat het simpelweg afschaffen van seks tegen betaling ervoor zou zorgen dat het moreel van de manschappen zou tanen en dat homoseksualiteit en clandestiene prostitutie in de hand zouden worden gewerkt. De bordelen werden onder strenge regulering geplaatst en dienden vooral om de troepen te voorzien van betaalde seks. Andere, clandestiene vormen van prostitutie werden door de Duitsers strikt verboden.

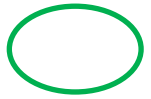

Centra van clandestiene prostitutie in Brugge gedurende de 18de en vroege 19de eeuw

Centra van gedoogde prostitutie in Brugge gedurende de 18de en vroege 19de eeuw

Prostitutie in Brugge na de Tweede Wereldoorlog: een cijferanalyse

Voor de periode na 1917 beschikt het Brugse stadsarchief over een ruime verzameling documenten in het Hedendaags Archief Politie (1828-1949). Voor de gerechtelijke verslaggeving na 1949 dienen de dossiers ingekeken te worden die zich in het politie-archief zelf bevinden. Probleem hierbij is dat alle strafdossiers en pv's gebonden zijn aan een vrijgevingsperiode van 100 jaar, en dit omwille van privacyredenen. De gerechtelijke dossiers rond prostitutie van na 1917 zijn met andere woorden enkel raadpleegbaar met erg bijzondere toelating. Om toch een idee te krijgen van hetgeen reilde en zeilde betreffende prostitutie in het naoorlogse Brugge gingen wij op zoek naar de verslagen van de gemeenteraad. Deze zijn gebundeld per jaargang in de zogenaamde gemeentebladen en vrij raadpleegbaar in het Brugse stadsarchief. Erg interessant bij deze gemeentebladen zijn de jaarverslagen van het voorafgaande jaar die als annex toegevoegd zijn aan de gemeentebladen. Hier zijn onder andere per misdaad het aantal pv's terug te vinden die zijn opgesteld door de Brugse politie. Op die manier konden we alsnog enkele gegevens traceren met betrekking tot de prostitutie in Brugge. We focusten ons bij onze opzoekingen in de gemeenteraadsverslagen dus vooral op de besproken thema's waar prostitutie aan te linken viel ("belastingen en taksen", "openbare veiligheid", "openbaar welzijn",... en bij het uitpluizen van de jaarverslagen op het aantal pv's die opgemaakt werden voor "ontucht, het "aanzetten tot/exploitatie van ontucht" en vanzelfsprekend voor "prostitutie" zelf.

De cijfers tijdens en direct na WOII, voor zover deze beschikbaar zijn (zie bijlage), tonen dat er behoorlijk veel dossiers werden opgemaakt voor wat omschreven wordt als "ontucht". Zo is het jaar 1944 een uitschieter met maar liefst 64 gevallen. Met de wet van 21 augustus 1948 trok de Belgische staat in principe zijn handen af van het hete hangijzer dat prostitutie was. In augustus 1948 werd de officiële reglementering rond prostitutie afgeschaft. In plaats daarvan kwamen de nieuwe artikelen 389 e.v. van het strafwetboek. Deze werden verder aangepast tussen 1995 en 2002 en zijn tot op de dag van vandaag geldig. Het fenomeen prostitutie is hierin nog steeds niet strafbaar an sich. Wat wel strafbaar bleef: aanzet tot, uitbuiting en uitbating van prostitutie en pooierschap. Alle reglementering ter zake werd daarmee de iuro doorgeschoven naar de gemeentelijke autoriteiten.

De pogingen van de staat om via wetgevingen rond betaalde liefde het aantal geslachtsziektes in toom te houden was mislukt en de staat vond het moreel verwerpelijk om zich nog langer met het fenomeen in te laten. Daarmee was België een van de laatste landen om zijn pogingen te staken met nationale wetgevingen de prostitutie aan banden te leggen. Met het oog op het behouden van de zedelijkheid en de openbare rust kunnen de gemeenten dus wel naar eigen goeddunken verordeningen uitschrijven rond prostitutie. De meeste gemeenten gaan zich toeleggen op het concentreren, belasten of zelfs verjagen van de prostitutie. In Brugge lijkt dit echter geen belangrijk issue, ook omdat prostitutie in Brugge een veel marginaler gegeven was dan in steden als Gent of

Antwerpen. Hierbij moeten we opmerken dat Brugge vanaf de tweede helft van 20ste eeuw een enorme economische boost kreeg door onder andere de verdere ontwikkeling van de haven van Zeebrugge en door zijn profilering als een enorm populaire toeristische trekpleister. De opkomende Zeebrugse haven zorgde ervoor dat het economisch zwaartepunt van Brugge verschoof uit het centrum en binnen het imago van de Brugse binnenstad als toeristisch walhalla was vanzelfsprekend weinig plaats voor prostitutie. Dit leidde ertoe dat de sexwerkers die eeuwen opereerden vanuit de Brugse binnenstad zich gingen verplaatsen buiten de stadspoorten zich gingen vestigen langs de belangrijkste invalswegen (Maalse Steenweg, Torhoutse Steenweg,...). Er zijn in de gemeenteraadsverslagen vanaf deze periode dan ook geen verordeningen rond prostitutie of ontucht te vinden en naarmate de tijd verstrijkt zakken de cijfers in de jaarverslagen van politionele activiteit rond prostitutie dan ook merkkelijk. Zo worden in de jaren '50 zo goed als geen dossiers rond ontucht opgesteld. Opvallend is dat er vanaf 1957 in het overzicht van de pv's geen sprake meer is van ontucht op zich, maar wel van het misdrijf "aanhitsen tot ontucht". Hierna lijken de cijfers iets te stijgen in de late jaren '50 en '60.

Betreffende de gemeentelijke besluiten rond prostitutie wordt in het Gemeentebblad van 1971 gewag gemaakt van een "Intrekking van taksverordening op barmeiden". *"Overwegende dat de belasting op de barmeiden alleen bestond voor het grondgebied van de vroegere gemeente Sint-Kruis⁴ en dat deze belasting in de begroting 1971 slechts een opbrengst voorziet van 5.000 frank; op voorstel van het schepencollege; BESLUIT: de belastingverordening op de barmeiden opgesteld voor de Gemeenteraad van Sint-Kruis wordt met terugwerking op 1 januari 1971 ingetrokken."* We kunnen er van uitgaan dat hier dames werden bedoeld die actief waren in etablissementen waar ze betaald werden voor seks en nogal verbloemd dus "barmeiden" werden genoemd. Tot en met 1975 zijn enkel de misdaadcijfers gepubliceerd onder de noemer 'gevallen van aanhitsing tot ontucht' en kunnen we vaststellen dat dit cijfer stabiel rond de tien gevallen draait met een uitschieter in 1975 van 15 gevallen. Opvallend is dat vanaf het jaarverslag voor 1976 er een aparte rubriek "prostitutie" verschijnt bij de cijfers van de pv's. Het duurt echter maar liefst tot in 1985 vooraleer er effectief sprake is van 1 pv voor prostitutie. Ook is het opmerkelijk dat de cijfers voor het aanzetten tot ontucht sterk dalen tussen 1976 en 1985. Ongeveer 4 gevallen per jaar is het gemiddelde, een uitschieter van 9 zaken in 1984 niet ten na gesproken.

Vanaf 1986 blijkt uit de notulen van de gemeenteraden en de jaarverslagen dat de verschillende gerechtelijke en politionele diensten intensiever samenwerken en er wordt bij de publicatie van het aantal pv's in de jaarverslagen dan ook een onderscheid gemaakt tussen de pv's die op initiatief van de Brugse politie zelf zijn opgemaakt en pv's die door de Brugse politie zijn opgemaakt in verband met zaken die hen werden doorgespeeld door andere instellingen als het bureau van de procureur des konings of de politierechtbanken, dit zijn de zogenaamde gerechtelijke opdrachten. Initieel lijkt de politie hierdoor heel wat meer werk te hebben met prostitutie met in 1986 5 pv's en 8 gerechtelijke opdrachten voor aanhitsing tot ontucht. De jaren hierna zakt dit cijfer echter drastisch en in de eerste helft van de jaren '90 worden dan ook zo goed als geen pv's opgemaakt voor zowel aanzetten of exploiteren van ontucht of voor prostitutie.

Het jaar 1996 is echter een kantelpunt, niet in het minst door de aanpassingen aan artikel 389 e.v. van het strafwetboek uit 1995. De verschillende politionele diensten gaan sterker focussen op

---

⁴ Brugge en Sint-Kruis fuseerden in 1971

prostitutie en in 1996 worden maar liefst 17 pv's gelinkt aan gerechtelijke opdrachten voor prostitutie opgetekend. In 1997 stijgt dit zelfs naar 23 dossiers. Vanaf het jaarverslag van 1999 verschijnen er in het kader van de maatregelen rond administratieve vereenvoudiging geen concrete cijfers meer van het aantal opgestelde pv's van de Brugse politie. Er wordt summier wel nog overlopen welke thema's dat jaar zijn behandeld en de aandacht van de politie krijgen. Van prostitutie of ontucht is vanaf dit jaar echter niets meer terug te vinden in de gemeenteraadsverslagen, noch in de jaarverslagen.

Het is echter duidelijk voor zowel Bruggeling als tourist dat de eens zo bloeiende zichtbare prostitutie compleet verdwenen is uit het straatbeeld. Brugge kent geen straatmedeliefjes die zich aanbieden in de parken en raamprostitutie, zoals deze wel nog aanwezig is in Oostende bijvoorbeeld, is er ook niet. Er is echter wel nog steeds sprake van prostitutie in Brugge, maar dan wel in bars (52%), in privé-aangelegenheden (44%) en saunas en massagesalons (4%).⁵ Deze zaken bevinden zich dan ook niet meer in de Brugse binnenstad maar zijn in meer of mindere mate aanwezig langs de vele invalswegen naar Brugge (zie kaartje hieronder). De prostituees die hier werken komen dus niet in aanraking met de gevaarlijke en onaangename omstandigheden die straatprostitutie met zich meebrengt en zijn niet afhankelijk van pooiers.

Naast het verdwijnen van openbare prostitutie uit het Brugse straatbeeld is ook de origine van de Brugse prostituees sterk veranderd. Waar het aantal sekswerkers in Brugge in de periode van de Tweede Wereldoorlog bijvoorbeeld slechts 4,5 procent betrof, was dit cijfer in 2011 gestegen tot maar liefst 34,7 procent. Met een grote vertegenwoordiging van dames uit het voormalige Oostblok. Ook de vertegenwoordiging van de leeftijdsgroepen van de prostituees is de laatste decennia sterk veranderd. Tijdens WO II was maar liefst zowat 1 op de vier prostituees afkomstig uit de groep van 15 tot 19-jarigen, erg jonge meisjes nu. Deze trend is compleet teniet gedaan en vandaag komt slechts nog 4,3 procent uit deze groep. Opvallend is dat tegenwoordig de dames van meer dan 40 jaar het best vertegenwoordigd zijn binnen de Brugse prostitutie en ongeveer 30 procent van het totaal uitmaken. In de periode voor 1945 maakte deze groep maximum zo'n 5 procent uit van het totale aantal.

Afsluitend kunnen we zeggen dat de wetgeving rond prostitutie op zijn minst ambigue genoemd kan worden. Prostitutie blijft legaal, maar veel eraan gelinkte activiteiten zijn strafbaar. Het runnen van een bordeel en reclame maken ervoor zijn strafbaar. De sector wordt dus nog vaak gelinkt aan het criminele milieu en verhalen over illegale praktijken als uitbuiting, mensensmokkel en –handel blijven schering en inslag. In Brugge is dit helaas niet anders. Zo hangt de uitbaatster van een van Brugges bekendste bars een celstraf van 30 maanden boven het hoofd wegens mensenhandel en het laten werken van haar meisjes in mensonterende omstandigheden...

---

⁵ Cijfers uit de studie van Mechant die zich baseert op het jaarlijkse rapport van Pasop uit 2011. Dezelfde cijfers gaan ook op voor het jaaronderzoek 2013 van Pasop en Ghapro.

Bars en privé-aangelegenheden langs de Brugse invalwegen (situatie dag van vandaag)

- *Maalse Steenweg (Sint-Kruis Male)*
- *Astridlaan (Assebroek)*
- *Gistelse Steenweg (Sint Andries en Varsenare)*

Besluit

Prostitutie was tijdens de late middeleeuwen een wijdverspreid fenomeen in de Brugse binnenstad. Brugge telde ongeveer 35.000 inwoners en gemiddeld 112 prostituees of 1 op 312 inwoners. Op haar hoogdagen rond 1400 ging het om 180 prostituees, tewerkgesteld in om en bij de 50 bordelen. Het aantal prostituees liep parallel met de economische welvaart van de stad. Er was tijdens de late middeleeuwen niet één door de overheid opgelegde buurt voor prostitutie in Brugge, maar eerder een spreiding over de hele stad. De bordelen en stoven concentreerden zich tot het midden van de 15e eeuw echter veelal in de rijkere buurten, in de nabijheid van straten waar vreemde kooplieden hun natiehuizen hadden en zaken deden. De belangrijkste buurt was de huidige wijk Sint-Gillis. De meeste stoven/ bordelen lagen hierbij tussen de Sint Gilliskerk en de Sint-Jorisstraat (Schrijversstraat, Jan Miraelstraat, Hoedenmakersstraat, Gistelhof en maagdendal). Rond 1400 vinden we 60% van de bordelen rond het nu verdwenen klooster van de Augustijnen aan de Augustijnenrei/ Hoedenmakersstraat, dicht bij de havenfaciliteiten aan de Lange rei, Spiegelrei en Kraanrei en de inplanting van de Spaanse wijk (huidige Spanjaardsstraat/ Biskajerplein) en andere handelshuizen van buitenlandse naties. Een tweede concentratie was te vinden in de buurt tussen het centrummarkt en Ezelstraat kwartier. Prostitutie was hier geconcentreerd in de straatjes rond de as Smedenstraat, Noordzandstraat-Geldmuntstraat. Een derde hete buurt bevond zich rond de Zwarte en Witte Leertouwerstraat in de schaduw van het huidige Koningin Astridpark, destijds een Franciscanenklooster. Een buurt waar Biskajers en Castillianen thuis waren.

Vanaf het einde van de 15^e eeuw is er een meer egale verspreiding. Door het achteruitgaan van de havenfunctie van Brugge en in haar kielzog het vertrek van de vreemde kooplui, verdween de prostitutieconcentratie rond vreemde handelsbuurten wat. Hoewel dat tolerantie op het einde van de 15^e eeuw had plaatsgemaakt voor repressie, was er in de 16^e en 17^e eeuw terug een zekere tolerantie tegenover prostitutie. Voor deze periode zijn dan ook nauwelijks veroordelingen terug te vinden. Prostitutie werd in deze periodes terug gezien als een noodzakelijk kwaad. In (vooral de 2^e helft van) de 18^e eeuw veranderde de tolerantie in Brugge naar een periode van repressie van prostitutie. Repressie stond vaak in relatie met de prostitutie die te opzichtig was geworden, teveel aanwezig was in het straatbeeld om het nog te gedogen. Desondanks een strenger optreden, was dit beleid er vooral op gericht de prostitutie te reguleren door oa het afschermen van bepaalde buurten, niet om ze af te schaffen. Samenvattend kunnen we stellen dat in de vroegmoderne tijd de prostitutie in Brugge het meeste van de tijd gezien werd als een noodzakelijk kwaad, dat echter getolereerd, maar ook wel gecontroleerd moest worden. Dupont beschreef in de late middeleeuwen grote concentraties in het noorden en het zuidwesten van de stad. Op het einde van de 18e eeuw werden zowel het noorden, het zuidwesten als het centrum van de stad gekenmerkt door een grote concentratie aan bordelen en/of tippelplaatsen. Een nieuw prostitutiegebied was bovendien gelegen aan de Ezelpoort. Aangezien de prostitutiesector zeer mobiel was en snel inspeelde op veranderende situaties konden zo vlot nieuwe prostitutiebuurten ontstaan en oude verdwijnen.

Het begin van de 19de eeuw kenmerkt zich initieel door een toename van de reglementering op en registratie van prostitutie. In het prille koninkrijk België komen echter zowat alle bevoegdheden te liggen bij de stedelijke autoriteiten waardoor en in de verschillende gemeenten een erg heterogene attitude ontstond ten opzichte van prostitutie. Specifiek voor Brugge gaat de politie zich er sterk op toeleggen de prostitutie in hun stad in kaart te brengen. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen de zogenaamde “officiële”, de prostituees die officieel waren ingeschreven als prostituee enerzijds en de “clandestienen” anderzijds, vrouwen die zich niet hadden gemeld als prostituee en die na een constatacie door de politie als prostituee gekend stonden. Naarmate de eeuw vorderde werden ook de gemeentelijk ordonnances strenger en werden de huizen van lichte zeden opgedeeld in huizen

waar prostitutie werd gedoogd en huizen waar prostitutie in het clandestien bleef bestaan. Tegen het einde van de eeuw aan kende Brugge, zoals veel andere steden, ook een enorme verpaupering, niet in het minst bij de arbeidersvrouwen, waardoor de clandestiene huizen als paddenstoelen uit de grond schoten. Vooral het kwartier rond de Langestraat stond gekend als een centrum van clandestiene prostitutie. De daar heersende armoede en de aanwezigheid van een groot aantal militairen waren hier zeker niet vreemd aan. De gedoogde en “deftigere” huizen bevonden zich dan ook in wijken die hoger in aanzien stonden, zoals het Prinsenhof en omgeving. Door de toenemende overlast en de problemen in verband met volksgezondheid in vooral de clandestiene prostitutiewijken werden eind 19de eeuw en de eerste decennia van de 20ste eeuw de gemeentelijke regelgevingen verder aangepast en uitgebreid. Het hoogtepunt kwam er in 1939 toen de bordelen officieel werden afgeschaft in Brugge, al zou de Duitse bezetter dit gedurende de oorlog wel weer herroepen.

Vanaf de middeleeuwen tot het midden van de 20^e eeuw bleek er dus steeds in meer of mindere mate prostitutie aanwezig geweest te zijn in de Brugse binnenstad. Deze constante aanwezigheid van prostitutie staat echter in schril contrast met de situatie vandaag, waarbij geen zichtbare prostitutie meer te zien is in de binnenstad. Tijdens het onderzoek bleken twee ijkpunten van groot belang geweest te zijn voor het evolueren van Brugge van prostitutiepool tot het verdwijnen van de meisjes van plezier vandaag. De verzwakking van de positie van Brugge in de wereldhandel, zeker vanaf het einde van de 15e eeuw, zorgde voor het vertrek van vreemde kooplieden en in hun kielzog van prostituees. Door het achteruitgaan van de havenfunctie van Brugge en in haar kielzog het vertrek van de vreemde kooplieden, verdween de prostitutieconcentratie rond vreemde handelsbuurten en spreidde ze zich uit over de stad. Na de gouden eeuw van Brugge verloor de stad een aanzienlijk deel van haar populatie. De prostitutie werd dan ook teruggebracht tot het niveau waaraan de lokale stedelijke- en plattelandsbevolking een behoefte had. Een tweede belangrijk moment voor het huidige prostitutie-uitzicht van Brugge was het midden van de 20^e eeuw. Brugge koos er toen immers voor zich volop te ontwikkelen als toeristische trekpleister, waardoor de prostitutie vriendelijk, maar toch dringend verzocht werd de deur van de binnenstad buiten te gaan en zich te vestigen aan de invalswegen van de stad. Dit wordt gestaafd door de cijfers die wij terugvonden in de jaarverslagen van de Brugse gemeenteraad. Waar de uitlopers van de Tweede Wereldoorlog initieel nog zorgden voor een behoorlijk aantal pv's rond prostitutie, zakt dit vanaf de jaren '50 aanzienlijk. Het verdwijnen van de betaalde liefde uit de binnenstad lijkt gepaard te gaan met een “laissez-faire” politiek van de Brugse politie en gemeenteraad. Het stijgend aantal pv's in de jaren '70 en medio jaren '90 na aanpassingen van de wetgevingen zijn dan ook eerder uitzonderingen dan de regel. Hierbij dienen we ook zeker op te merken dat er een enorme stijging te zien is in het aantal prostituees van andere dan Belgische origine, een trend die tot op de dag van vandaag aanhoudt.

Bronnen

MIDDELEEUWEN

Dupont, G. (1996). *Maagdenverleidsters, hoeren en speculanten : prostitutie in Brugge tijdens de Bourgondische periode (1385-1515)*. Brugge: Van de Wiele.

Naessens, M., (2004), *Wat bordeelmadammen ons kunnen leren over het metier. Enkele opmerkingen over de bronnen voor de studie van de laatmiddeleeuwse Gentse prostitutie*. In: *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, nr. LVIII, p. 147-162

Rossiaud, J. (1995). *Medieval prostitution*. Vertaald door Cochrane (L.G.). Oxford, BlackwellIX

Van der Bracht K. (2008), *Marginaal gedrag in de laatmiddeleeuwse kleine en middelgrote stad: prostitutie en zelfmoord in de Denderstreek tijdens de Bourgondische periode (1385 – 1515)*. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling. Promotor : M. Boone

Van Uytven, R., (1995), *De ledige vrouwen van de middeleeuwen*. In: *Van Badhuis tot Eroscentrum. Prostitutie en Vrouwenhandel van de middeleeuwen tot heden*. Dossier van de gelijknamige tentoonstelling in het ARA, p. 11-21

NIEUWE TIJD

Appels, W., *De bestraffing van de buitenechtelijke geslachtsbetrekkingen gedurende de Nieuwe Tijd*. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling

Cackebeke, L. (2010), *Prostitutie in de stad Brugge: een sectoranalyse en een levenslooptanalyse van vijftientig prostituees, 1780-1784*. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling

De Vriendt, G., *Overspel in de Zuidelijke Nederlanden van de 16de tot de 18de eeuw*. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling

Mechant, M., (2017), *Selling Sex in a provincial town: Prostitution in Bruges (1600 - present)*. In: Magaly Rodriguez Garcia, Lex Heerma van Voss and Elise van Nederveen Meerkerk (eds.), *Selling sex in the city. Prostitution in world cities, 1600 to present*. Amsterdam: Brill

Mullie, M. en Vandenbroeke, C. (1995), *Zedendelicten te Brugge in de late 17^e en 18^e eeuw*. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling.

NIEUWSTE TIJD

Mechant, M., (2017), *Selling Sex in a provincial town: Prostitution in Bruges (1600 - present)*. In: Magaly Rodriguez Garcia, Lex Heerma van Voss and Elise van Nederveen Meerkerk (eds.), *Selling sex in the city. Prostitution in world cities, 1600 to present*. Amsterdam: Brill

Mechant, M., (2015), *Why did she not live with her husband and how was she able to support herself? Grass widow prostitutes in eighteenth-century Bruges*. In: *Single life and the city 1200-1900*.

Mertens, I., (1981), *Prostitutie in Vlaanderen. Een sociografische en kwantitatieve studie van het prostitutieel kader: Brugge en Gent, 19de- begin 20ste eeuw*. Masters thesis, Universiteit Gent. Faculteit in Letteren en Wijsbegeerte.

Persak, Nina, and Gert Vermeulen, eds. 2014. "Reframing Prostitution: From Discourse to Description, from Moralisation to Normalisation?" Antwerp, Belgium: Maklu.

Vande Voorde, V. (2006), *Prostitutie te Brugge tijdens de Eerste en de Tweede Wereldoorlog*. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling

Bijlage: aantal pv's opgesteld opgesteld door de Brugse politie voor aanhitsing tot/exploitatie van ontucht en prostitutie zoals terug te vinden in de jaarverslagen van de Brugse gemeenteraad

- Gemeentebblad 1941: in annex jaarverslag 1940 - Titel IX: Openbare veiligheid – Deel II: overtredingen, misdaden en misdrijven – sectie B: overtredingen tegen de gemeentereglementen: ONTUCHT: 58 vervolgde personen
- Gemeentebbladen 1942 t.e.m. 1945 ontbreken
- Gemeentebblad 1946: in annex jaarverslag 1944: ONTUCHT: 64 vervolgde personen
- Gemeentebblad 1947: in annex jaarverslag 1945: ONTUCHT: 26 vervolgde personen
- Gemeentebblad 1948: in annex jaarverslag 1946: ONTUCHT: 50 vervolgde personen
- Gemeentebblad 1949: in annex jaarverslag 1947: ONTUCHT: 30 vervolgde personen
- Gemeentebblad 1950: in annex jaarverslag 1948: ONTUCHT: 12 vervolgde personen
- Gemeentebblad 1951: in annex jaarverslag 1949: ONTUCHT: 0 vervolgde personen
- Gemeentebblad 1952: in annex jaarverslag 1950: ONTUCHT: 0 vervolgde personen
- Gemeentebblad 1953: in annex jaarverslag 1952: ONTUCHT: 0 vervolgde personen
- Gemeentebblad 1954: in annex jaarverslag 1953: ONTUCHT: 1 vervolgd persoon
- Gemeentebblad 1955: in annex jaarverslag 1954: ONTUCHT: 0 vervolgde personen
- Gemeentebblad 1956: in annex jaarverslag 1955: ONTUCHT: 0 vervolgde personen
- Gemeentebblad 1957: in annex jaarverslag 1956: ONTUCHT: 0 vervolgde personen
- Gemeentebblad 1958: in annex jaarverslag 1957: AANHITSING TOT ONTUCHT: 0 vervolgde personen
- Gemeentebblad 1959: in annex jaarverslag 1958: AANHITSING TOT ONTUCHT: 2 vervolgde personen
- Gemeentebblad 1960: in annex jaarverslag 1959: AANHITSING TOT ONTUCHT: 0 vervolgde personen
- Gemeentebblad 1961: in annex jaarverslag 1960: AANHITSING TOT ONTUCHT: 1 vervolgd persoon
- Gemeentebblad 1962: in annex jaarverslag 1961: AANHITSING TOT ONTUCHT: 1 vervolgd persoon
- Gemeentebblad 1963: in annex jaarverslag 1962: AANHITSING TOT ONTUCHT: 0 vervolgde personen
- Gemeentebblad 1964: in annex jaarverslag 1963: AANHITSING TOT ONTUCHT: 0 vervolgde personen

- Gemeentebblad 1965: in annex jaarverslag 1964: AANHITSING TOT ONTUCHT: 3 vervolgde personen
- Gemeentebblad 1966: in annex jaarverslag 1965: AANHITSING TOT ONTUCHT: 4 vervolgde personen
- Gemeentebblad 1967: in annex jaarverslag 1966: AANHITSING TOT ONTUCHT: 4 vervolgde personen
- Gemeentebblad 1968: in annex jaarverslag 1967: AANHITSING TOT ONTUCHT: 3 vervolgde personen
- Gemeentebblad 1969: in annex jaarverslag 1968: AANHITSING TOT ONTUCHT: 0 vervolgde personen
- Gemeentebblad 1970: in Annex jaarverslag 1969: 9 gevallen van aanhitsing tot ontucht
- Gemeentebblad 1971: In Annex jaarverslag 1970 (cf. supra): gevallen van aanhitsing tot ontucht: Brugge én deelgemeenten: 10
- Gemeentebblad 1972: in annex jaarverslag 1971: gevallen van aanhitsing tot ontucht Brugge en deelgemeenten: 10
- Gemeentebblad 1973: in annex jaarverslag 1972: gevallen van aanhitsing tot ontucht Brugge en deelgemeenten: 7
- Gemeentebblad 1974: in annex jaarverslag 1973: gevallen van aanhitsing tot ontucht Brugge en deelgemeenten: 10
- Gemeentebblad 1975: in annex jaarverslag 1974: gevallen van aanhitsing tot ontucht Brugge en deelgemeenten: 9
- Gemeentebblad 1976: in annex jaarverslag 1975: gevallen van aanhitsing tot ontucht Brugge en deelgemeenten: 15
- Gemeentebblad 1977: in annex jaarverslag 1976: gevallen van aanhitsing tot ontucht Brugge en deelgemeenten: 7 NIEUW VANAF DIT JAARVERSLAG: APART MISDRIJF PROSTITUTIE: 0
- Gemeentebblad 1978: in annex jaarverslag 1977: gevallen van aanhitsing tot ontucht Brugge en deelgemeenten: 6 – prostitutie: 0
- Gemeentebblad 1979: in annex jaarverslag 1978: gevallen van aanhitsing tot ontucht Brugge en deelgemeenten: 1 – prostitutie: 0
- Gemeentebblad 1980: in annex jaarverslag 1979: gevallen van aanhitsing tot ontucht Brugge en deelgemeenten: 3 – prostitutie: 0
- Gemeentebblad 1981: in annex jaarverslag 1980: gevallen van aanhitsing tot ontucht Brugge en deelgemeenten: 6 – prostitutie: 0
- Gemeentebblad 1982: in annex jaarverslag 1981: gevallen van aanhitsing tot ontucht Brugge en deelgemeenten: 2 – prostitutie: 0
- Gemeentebblad 1983: in annex jaarverslag 1982: gevallen van aanhitsing tot ontucht Brugge en deelgemeenten: 3 – prostitutie: 0
- Gemeentebblad 1984: in annex jaarverslag 1983: gevallen van aanhitsing tot ontucht Brugge en deelgemeenten: 4 – prostitutie: 0
- Gemeentebblad 1985: in annex jaarverslag 1984: gevallen van aanhitsing tot ontucht Brugge en deelgemeenten: 9 – prostitutie: 1
- Gemeentebblad 1986: in annex jaarverslag 1985: gevallen van aanhitsing tot ontucht Brugge en deelgemeenten: 6 – prostitutie: 0
- Gemeentebblad 1987: in annex jaarverslag 1986: Er wordt een onderscheid gemaakt tussen de pv's die door de Brugse politie zelf zijn opgesteld en pv's die verband houden met dossiers

die werden doorgestuurd door verschillende gerechtelijke diensten (parket procureur des konings, politierechtbanken,...)

- Aanhitsing tot ontucht: pv's: 5 – gerechtelijke opdrachten: 8
- Van prostitutie zijn er geen cijfers te vinden in dit jaarverslag
- Gemeentebblad 1988: in annex jaarverslag 1987
  - EXPLOITATIE van ontucht: pv's: 1 – gerechtelijke opdrachten: 3
  - Prostitutie: pv's: 1 – gerechtelijke opdrachten: 2
- Gemeentebblad 1989: in annex jaarverslag 1988
  - EXPLOITATIE van ontucht: pv's: 1 – gerechtelijke opdrachten: 1
  - Prostitutie: pv's: 1 – gerechtelijke opdrachten: 2
- Gemeentebblad 1990: in annex jaarverslag 1989
  - EXPLOITATIE van ontucht: pv's: 0 – gerechtelijke opdrachten: 0
  - Prostitutie: pv's: 1 – gerechtelijke opdrachten: 1
- Gemeentebblad 1991: in annex jaarverslag 1990
  - EXPLOITATIE van ontucht: pv's: 0 – gerechtelijke opdrachten: 0
  - Prostitutie: pv's: 0 – gerechtelijke opdrachten: 2

- Gemeentebblad 1992: in annex jaarverslag 1991
  - EXPLOITATIE van ontucht: pv's: 0 – gerechtelijke opdrachten: 0
  - Prostitutie: pv's: 0 – gerechtelijke opdrachten: 0
- Gemeentebblad 1993: in annex jaarverslag 1992
  - EXPLOITATIE van ontucht: pv's: 0 – gerechtelijke opdrachten: 1
  - Prostitutie: pv's: 0 – gerechtelijke opdrachten: 0
- Gemeentebblad 1994: in annex jaarverslag 1993
  - EXPLOITATIE van ontucht: pv's: 0 – gerechtelijke opdrachten: 1
  - Prostitutie: pv's: 0 – gerechtelijke opdrachten: 1
- Gemeentebblad 1995: in annex jaarverslag 1994
  - EXPLOITATIE van ontucht: pv's: 0 – gerechtelijke opdrachten: 0
  - Prostitutie: pv's: 0 – gerechtelijke opdrachten: 0
- Gemeentebblad 1996: in annex jaarverslag 1995
  - EXPLOITATIE van ontucht: pv's: 1 – gerechtelijke opdrachten: 0
  - Prostitutie: pv's: 0 – gerechtelijke opdrachten: 0
- Gemeentebblad 1997: in annex jaarverslag 1996
  - EXPLOITATIE van ontucht: pv's: 0 – gerechtelijke opdrachten: 0
  - Prostitutie: pv's: 1 – gerechtelijke opdrachten: 17!!!
- Gemeentebblad 1998: in annex jaarverslag 1997
  - EXPLOITATIE van ontucht: pv's: 0 – gerechtelijke opdrachten: 0
  - Prostitutie: pv's: 1 – gerechtelijke opdrachten: 23
- Gemeentebblad 1999: in annex jaarverslag 1998
  - EXPLOITATIE van ontucht: pv's: 2 – gerechtelijke opdrachten: 1
  - Prostitutie: pv's: 1 – gerechtelijke opdrachten: 4

aantal processen verbaal voor ontucht, aanhitsing tot ontucht en prostitutie

